

HATÁRON ÁTNYÚLÓ INGÁZÁS, MUNKAVÁLLALÁS AZ OSZTRÁK–MAGYAR HATÁRTÉRSÉGBEN

(Transborder Commuting, Employment on the Austrian–
Hungarian Border Region)

HARDI TAMÁS

Kulcsszavak:

ingázás munkaugy külföldi munkavállalás határon átnyúló együttműködés

Az osztrák–magyar határ mentén élők számára fontos lehetőség, hogy a szomszédban, Ausztriában a hazainál lényegesen magasabb bérért vállalhatnak munkát, s ezért még el sem kell költözniük, hanem akár napi ingázással járhatnak be munkahelyükre. Emellett az itthon dolgozók számára jó kereset kiegészítést jelenthet az időszakonkénti munkavállalás. Jelen tanulmány interjúk alapján bemutatja a rendszerváltás utáni időszak határon átnyúló munkaügyi együttműködéseinek kialakulását, majd egy lakossági, valamint egy speciális munkavállalói kérdőív segítségével kísérel meg bemutatni az Ausztriában dolgozó magyar legális és illegális munkavállalók csoportját, megbecsülni létszámukat, körülírni jellemzőiket, motivációikat, nehézségeiket.

Bevezetés

Az osztrák–magyar határtérség egyik leginkább egyedülálló jelensége a munkavállalás lehetősége a határ másik oldalán. Többi határszakaszunkon a szomszédos határtérségek maguk is munkanélküliségi problémákkal küzdenek, illetve a szomszédban elérhető bér nem buzdítja a magyarországi munkavállalókat arra, hogy a másik országban helyezkedjenek el. Ezzel szemben Burgenland, Ausztria a rendszerváltás óta csábítja a magyarokat, így a legális és illegális ingázás az egyik legtipikusabb jelenséggé vált a térségben.

Ez a munkavállalás már korán félelmeket ébresztett a szomszéd térség lakóiban, a határok könnyebb átlépése kapcsán az osztrák munkaerőpiacra „rászabaduló” magyar munkavállalók hadaival riogatták sokan a közvéleményt Ausztriában. Kétségtelen tény, hogy a rendszerváltás után jelentősen megnőtt az átjáró dolgozók száma, s az illegális munkavállalás is nagyszámú volt, különösen a mezőgazdasági idénymunkások, az építőipar stb. területén. Osztrák oldalon a munkaügyi ellenőrzések alkalmával gyakran találtak olyan vállalkozást, amely engedély nélkül alkalmazott magyar munkavállalót (*Rechnitzer* 2005). A kilencvenes évek végén a naponta átjárók számát mintegy 10–15 ezer fő közé becsültük.

Előljáróban elmondhatjuk, hogy az EU-csatlakozás után, a határok elválasztó szerepének csökkenésével megindul a természetes, funkcionális kapcsolatokkal rendelkező határon átnyúló (integrált) régiók kialakulása, amelyek társadalmi és gazdasága az eltérő gazdasági rendszerekből származó helyzeti előnyöket a saját javára

tudja fordítani. Magyarország határai mentén erre a legnagyobb esély itt, ezen a határszakaszon van, azon belül is az északi rész az (beleértve a szlovák határtérséget is), amely a közeli centrumtérségek és a gazdasági dinamika miatt már elindult ezen az úton (*Hardi 2004*).

Munkaügyi együttműködések a határon át

Az illegális munkavállalás ténye már korán munkaügyi együttműködésekre ösztönözte a határ két oldalán érintett szerveket. Így közös munkaügyi stratégiát dolgoztak ki, s a határ menti térségek ingázásáról külön keretegyezmény rendelkezett (*Rechnitzer 1999; Csapó 1999*).

Ha a munkavállalás történetét nézzük, látható, hogy a határtérség települései között hagyományos a munkaerőcsere. Ez természetes volt, különösen, amikor még nem választotta el államhatár e településeket egymástól. A határ megvonása után is sokáig kétoldalú államközi egyezmények biztosították a gazdaság működtetéséhez szükséges átjárási lehetőséget (*Sallai 2003*).

A kapcsolatok a határ két oldalán a munkaügyi szervezet megalakulásától, de még azt megelőzően is megvoltak Burgenlanddal. Elsősorban a kamarák szervezték az első ilyen jellegű együttműködések. 1991-től kezdődően folyamatosan fejlesztették ki a munkaügyi központok a szakmai kapcsolatokat. Először a hozzájuk közelebb lévő hivatalokkal, kirendeltségekkel, majd a tartományi központokkal is. Az első időszakban ez inkább a magyar részről megnyilvánuló tapasztalatcsere-látogatásokat jelentette részben Burgenlandban, részben Ausztria más területein. 1993 végén létrejött egy kétnapos találkozó Grazban a két ország munkaügyi szervezeteinek felső vezetői között. A Határ menti Regionális Tanács, majd a West/Nyugat-Pannónia Eurégió keretében megvalósult az intézményes együttműködés is. A Regionális Tanácsban Vas megye adta az elnöki tisztséget, sőt az elnök a Vas Megyei Munkaügyi Központ vezetője volt, így messzemenően biztosítva volt a téma képviselője az együttműködésben. A körvonalakat ezek az első együttműködések adták. Később egyre több lett a kölcsönös látogatás, a megbeszélés, a tevékenység egyeztetése, mint pl. az oberwarti vásáron az osztrák munkaügyi szervek részvétele mintául szolgált ahhoz, hogy a Munkaügyi Központ részt vegyen a Szombathelyi Nemzetközi Vásáron. Másik hasznos példa az oberwarti és salzburgi pályaválasztási vásárok mintájára 1998-tól Szombathelyen, majd a következő évtől az ország más városaiban is megszervezésre kerültek. A Phare CBC programok indulásától (1995) részt vett a Munkaügyi Központ a magyar oldal Phare pályázatainak kivitelezésében. Összesen négy Phare projektet bonyolított le a munkaügyi szervezet. Témájuk: munkaerő-piaci képzéseket, valamint szociálökonomiai menedzser-ek, illetve pályaaorientációs tréner-ek képzését jelentette. Ezeknek a programoknak a határon átnyúló jellegét az adta, hogy a képzésben szerepelt az Ausztriában folytatott tapasztalatcsere, látogatás. Másrészt közös, Interreg és Phare finanszírozású volt a pályaaorientációs trénerképzés, mivel az ilyen szakemberekből Burgenlandban éppúgy hiány mutatkozott, mint Magyarországon. Így működött egy oberwarti és

egy szombathelyi csoport. A képzések között szerepel pl. a termálturizmus számára szakemberek képzése. Látszólag az osztrák és a magyar gyógyfürdők versenyben állnak egymással, azonban vannak olyan szegmensek, amelyben együtt tudnak működni. Ilyen a kölcsönös képzés, pl. a wellness-szakemberek képzése, ami Ausztriában megoldott, de Magyarországon nem. A hazai szakemberek jelentős részének nincs meg a végzettsége, így nem vállalhat teljes felelősséget a munkájáért. Ebben az esetben munkaügyi kapcsolatrendszer segítségével ültek össze a turisztikai szektor képviselői, s valósítottak meg egy határon átnyúló párbeszédet. Fontos Phare támogatású program volt, hogy elkészítették a határ menti régió munkaerő-piaci stratégiáját is (*Nyugat-Magyarország és ...* 1998). 1995-től évente kerül megszervezésre az osztrák–magyar munkaügyi konferencia. A konferencia finanszírozása közös. A konferenciák témái három fő csoportba sorolhatók:

- a civil társadalom (harmadik szektor) bevonása a munkaerő-piaci politika területére;
- az uniós tapasztalatok, projektek, technikák átvétele;
- a hátrányos helyzetű rétegek kezelése.

Fontos fejlődési pont az Unió munkaerő-közvetítési rendszeréhez (EURES) történő kapcsolódás. Működik már egy olyan honlap, ahova feljelentkezhet az ügyfél, s már több esetben találtak ezen az úton ausztriai munkaadók magyar munkavállalóra.

Az ingázó munkavállalás

Ausztriában kétféle munkavállalási lehetőség van. 1997 óta létezik az ingázó munkavállalási lehetőség, amelynek keretében a két állam szervei által meghatározott létszám a három határ menti megyéből vállalhat munkát Burgenlandban. A jogosultsághoz egy évi állandó vagy ideiglenes Győr-Moson-Sopron, Vas vagy Zala megyei lakcímmel kell rendelkezni. Szakmai megkötések vannak, nem lehet, pl. építőipari szakmákban, pedagógusként munkát vállalni ebben a keretben. A munkavállalás korlátlan ideig meghosszabbítható. A másik lehetőség a gyakornoki munkavállalás, ez az egész országra vonatkozik, Ausztriában Burgenland kivételével valamennyi tartományban vállalhat munkát a magyar állampolgár. Elsősorban a szakma és a nyelv gyakorlását teszi lehetővé ez a konstrukció.

Kezdetekben az ügyintézés még meglehetősen nehézkes volt. A szükséges dokumentumokat személyesen vitték át a határon Eisenstadtba a Munkaügyi Központ dolgozói. Mára már kiépült az informatikai kapcsolat. Működnek olyan számítógépes programok, amelyek segítségével az osztrák és magyar ügyintézők kölcsönösen látják, hogy pontosan hol áll egy-egy konkrét ügy, az osztrák fél pedig látja az ausztriai munkára jelentkezőket, s adott esetben ki is kérhetnek egy-egy munkavállalót külön, nem csak a jelentkezés sorrendjében.

A keretet 2003-ban 1700 főre bővítették. A keretből nagyobb hányadot vesz igénybe Győr-Moson-Sopron megye, mivel a határtérség északi részén (Mosonmagyaróvár és a Fertő-tó térsége) tradicionálisabb a külföldi munkavállalás, kialakultabbak a családi kapcsolatok is, s Burgenland északi része gazdaságilag fejlettebb

is a középső vagy déli részénél. Mezőgazdasága mindig is fejlett volt, Bécs éléskamrájának minősült. Zala megye, bár jogosult arra, hogy igénybe vegye a keretet, legfeljebb 10%-át tudja kihasználni. A megye földrajzi adottságainál fogva egyszerűen nehezen valósítható meg a napi ingázás, illetve kicsi az osztrák határhoz közeli területe, ráadásul jelentősebb központ nélkül, ahonnan praktikusán érdemes még kijárni Burgenlandba munkát végezni.

A külföldi munkavállalást Ausztriában nagy mértékben befolyásolja, hogy szektoronként eltérőek a minimálbérek. A vendéglátásban, mezőgazdaságban alacsonyabbak, mint a szolgáltatásban, így az alacsonyabb bérral rendelkező ágazatok az osztrák munkavállalók szempontjából kevésbé vonzóak, ide nyilván beengedhető a külföldi munkaerő. Éppen ezért a várható migrációs folyamatok kimutatása érdekében érdemes lenne egy összehasonlító vizsgálatot végezni a különböző szakmákban tapasztalható bérkülönbségekről, mivel egyes területeken vélhetően ez már nem annyira jelentős Nyugat-Magyarország és Burgenland között, mint az általánosan kimutatható jövedelmi különbség. Így pl. már ma is kimutatható, hogy hiány mutatkozik a diplomás ápolók körében. Ennek a hiánynak azonban nem annyira a burgenlandi munkavállalás az oka, hanem a távolabbi, jobban fizető országok (pl. Olaszország) vonzó hatása. Burgenland szívja el viszont a jobban fizetett, magyar költségen kiképzett hegesztőket, vasas szakmájú szakmunkásokat. (A vasas szakterületen már ma is sok jugoszláv, horvát vendégmunkás dolgozik a magyar határtérségben.)

A magyar határtérségben szintén jelentős a külföldi munkavállalók száma. Mint az előbb említettük, több esetben pont a magyarok ingázó munkavállalása miatt alakulnak ki hiányszakmák. A munkaügy stratégiája ebben a tekintetben az, hogy csak oda enged be külföldi munkavállalót, ahol szűk keresztszettek alakulnak ki, vagyis igyekezik azt elkerülni, hogy a beáramló külföldi munkaerő egy elavult, az olcsó munkabéren alapuló gazdasági szerkezetet konzerváljon.

Osztrák viszonylatban az ingázó munkavállalás kapcsán – természetesen – Magyarország is vállalta viszonyossági alapon az azonos számú osztrák ingázó fogadását. Nyilvánvaló, hogy ez az oldal kisebb sikert aratott, mint a magyarok ausztriai munkavállalása. Azonban ez az irány sem teljesen értelmetlen. Osztrák oldalon ötletként már felmerült a munkaügyi szervek részéről, hogy az egyes szakmák bérkülönbségeinek pontos megismerése után lehetővé tennék az ausztriai munkavállalók magyarországi munkavállalását – hiányszakmákban – oly módon, hogy a két ország közötti bérkülönbséget osztrák oldalon megtérítenék a Nyugat-Magyarországon dolgozó osztrákoknak. Ez az eszköz egyelőre még nem került kifejlesztésre. 2003-ban Vas megyében a 449 külföldi munkavállalóból 59 osztrák, míg Győr-Moson-Sopron megyében az 1620 főből 35 fő érkezett Ausztriából.

Jelenleg Ausztriából zömében a vállalkozások tulajdonosai és a menedzser réteg (pl. Szentgotthárdi Ipari Park) jár át Magyarországra dolgozni. Ebben az esetben természetesen ezeknek az embereknek a bérezése Ausztriában történik. Jellemző, hogy több külföldi tulajdonú vállalat menedzser rétege inkább Ausztriában él, s onnan naponta jár át a magyarországi telephelyre, mintsem Magyarországra költözön, mivel a hazai életfeltételek nem megfelelőek a számára.

A fekete munkavállalás csökkenőben van. A sajtóban is egyre több információ lát napvilágot a fekete munkavállalásról, a kiszolgáltatottságról, másrészt a fekete munkáért járó bér már kevésbé csábító napjainkban. Az osztrák szervek is egyre felkészültebbek. A várható szankciók miatt sem a munkaadónak, sem a munkavállalónak nem éri már meg annyira a kockázat vállalása. A nyári szezonban, a mezőgazdasági munkákban, illetve a családi kapcsolatoknak köszönhetően – lehet azt mondani – tradicionális a munkavállalás a magyar oldalról.

A jövő

Az osztrákok félelme a magyar munkaerőtől még most is megvan. Azt is látni kell, hogy meglehetősen torz információk jutnak el az osztrák lakosság felé a magyar munkaerőpiacról. Így a munkaerő szabad áramlásával szemben megvalósítandó hét éves átmeneti időszak egyrészt megérthető, másrészt ezen torz információknak köszönhető. Másik oldalról viszont ez az átmeneti időszak valamilyen formában a magyar határ menti térségek munkaerőpiacát is védi. Egy szabad munkaerő-áramlás esetén ugyanis ezekben a térségekben jelentős munkaerő-hiány alakulhatna ki, különösen a diplomás, fiatal munkavállalók körében (pl. egészségügyi dolgozók), ha a nyugat-magyarországi értelmiség ingázó módon tudna vállalni munkát Ausztriában. Az osztrák félelmekben fontos azt is látni, hogy az ausztriai külföldi munkavállalók körében mintegy 11%-ot tesznek ki a szomszédos országokból érkezők, a döntő hányad Európa más területéről vagy Európán kívülről származik.

A sok pozitív fejlemény ellenére az információáramlás nem teljes körű. Problémát okoz például, hogy az osztrák szervek nem adnak ki információt a magyar állampolgárok ausztriai munkavállalásáról, munkaviszonyáról. Így előfordulhat, hogy valaki Magyarországon munkanélküli segínyt vegyen fel, miközben Ausztriában legálisan, szerződéssel dolgozik, s jövedelemhez jut. A magyar munkaügyi szervek ezt nem tudják megakadályozni, még akkor sem, ha nyilvánvaló az ausztriai munkavállalás ténye, mivel nincs a kezükben bizonyíték erről. Pedig a fekete gazdaság visszaszorítása okán ez mind a két fél érdekében állna.

A csatlakozás után járható út az ingázó keret folyamatos bővítése. Az Eurégió Foglalkoztatási Bizottságának ülésén felmerült osztrák részről, hogy az ingázói munkavállalás jelentősége az átmeneti időszak alatt nőni fog. A hét év alatt fokozatosan bővítik a kereteket, esetleg az egyezmény területi hatálya is bővül, bár ez a konstrukció napi ingázásra készült. Ezzel ez a munkavállalási forma mintegy átveti a munkaerőpiacokat a szabad munkavállalás irányába.

A határ mentén élők az osztrák munkahelyeken

A határ menti megyékben felvett lakossági kérdőívünkben mintegy 1500 főt kerestünk meg, s kérdéseink között az ausztriai munkavállalásra vonatkozó információkat is kértünk. (A kérdőív a lakosságra és a határtól való zónákra nézve reprezentatív volt. Erről részletesen lásd Csizmadia Zoltán tanulmányát [Csizmadia 2005].)

Jelen értékelésnél tehát az egész lakosságra vonatkozó következtetéseket szeretnénk bemutatni.

Válaszdóink körében 6,5% (97 fő) dolgozott már Ausztriában. Világosan látható az 1. táblázatból, hogy az ausztriai munkavállalás elsősorban a határ mentén élőket érinti, akik 30 kilométernél közelebb élnek az osztrák határhoz. Ott a népesség 10%-a már végzett munkát a szomszédban. A távolabb élők már kisebb arányban vesznek részt az ingázásban.

1. TÁBLÁZAT
Vállalt-e már munkát Ausztriában?
(Have the Responsive Ever Worked in Austria?)

	A lakóhely elhelyezkedése a határtól			Összesen
	30 km-en belül	30–60 km	60 km-en túl	
	%			
Dolgozott már Ausztriában	10,2	4,4	0,7	6,5
Nem dolgozott még Ausztriában	89,8	95,6	99,3	93,5

Forrás: Kérdőívek 2004.

Hozzá kell tennünk, hogy a megkérdezetteknek csupán 1,1%-a (17 fő) mondta, hogy jelenleg is dolgozik a határ másik oldalán (egy fő kivételével valamennyien a határhoz legközelebbi sávban laknak), a többség csak korábban tette ezt, illetve megszakításokkal jár ki. (Felvételünk már az idénymunkák elmúltával készült.)

Ha eredményeinket kivetítjük az egész népességre, akkor azt mondhatjuk, hogy a három határ menti megye népességéből mintegy 60–70 ezer ember járt már Ausztriában munkavállalóként a rendszerváltás óta, s napjainkban a leginkább érintett 30 kilométeres sávból 7–8 ezer fő, a három megyéből mintegy 9 ezer fő jár át dolgozni (november hónapban, tehát nem az idénymunkák idején).

Azok között, akik dolgoztak már Ausztriában, a többség (57,7%) engedély nélkül tette ezt, míg a többiek munkavállalási engedéllyel (2. táblázat). Az engedély meglétét a legutóbbi kintlét alkalma kapcsán kérdeztük, tehát azok, akik utoljára rendelkeztek engedéllyel, korábban dolgozhattak anélkül is. A másik, munkavállalói kérdőívünkben erre is keressük a választ.)

A kérdéseinkre adott válaszok szerint az ausztriai munkavállalás leginkább a fiatal felnőttekre, illetve az 50–59 éves korosztályra jellemző, s inkább a férfiakra, mint a nőkre. Az illegális munkavállalás ezen belül elsősorban a fiatal felnőtt népességet (30–39 év) érinti. Ezzel egybecseng a bécsi Ost- und Südosteuropa Institut és az MTA RKK NYUTI által 1998-ban közösen végzett felmérés eredménye, melynek során a magyar és osztrák lakosok másik oldalról alkotott mentális képét vizsgáltuk. Ezek szerint a magyar oldalon élők közül a 30–50 éves korosztály volt az, amely számtalan lehetőség közül az osztrák oldal említésekor elsősorban a munkalehetőségekre asszociált, s a határ menti lét előnyeként nevezte meg azt (Nárai 1999).

2. TÁBLÁZAT

Az Ausztriában munkát vállalók megoszlása korra, nemre és a munkavállalás módjára való tekintettel
(Distribution of Employees in Austria According to Age, Sex and Type of Employment)

Nem	A munkavállalás módja	Korcsoport (életév)						Összes
		60	50–59	40–49	30–39	18–29	17–	
		fő						
Férfi	Legális	2	9	7	7	3	0	28
	Illegális	6	9	4	12	9	0	40
Nő	Legális	1	2	4	4	2	0	13
	Illegális	2	4	3	4	3	0	16
Összesen		11	24	18	27	17	0	97

Forrás: Kérdőívek 2004.

A munkát vállalók végzettségét tekintve ugyanakkor nem találunk jelentős eltéréseket sem az illegálisan és engedéllyel munkát vállalók, sem pedig az ingázók és a teljes válaszadói kör csoportja között (3. táblázat).

3. TÁBLÁZAT

Az Ausztriában munkát vállalók és az összes megkérdezett végzettség szerinti megoszlása
(Distribution of Employees in Austria and all Responsives According to Qualification)

Képzettség	Az Ausztriában munkát vállalók közül						Az összes válaszadó közül
	Legális	Illegális	Össz.	Legális	Illegális	Össz.	
	fő			%			%
Kevesebb, mint 8 általános		1	1	0,0	1,8	1,0	1,8
8 általános	8	11	19	19,5	19,6	19,6	19,6
Szakk munkásképző	19	24	43	46,3	42,9	44,3	42,9
Szakközépiskola	6	7	13	14,6	12,5	13,4	12,5
Gimnázium	3	7	10	7,3	12,5	10,3	12,5
Főiskola vagy felsőfokú Technikum	4	5	9	9,8	8,9	9,3	8,9
Egyetem	1	1	2	2,4	1,8	2,1	1,8
Végösszeg	41	56	97	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Kérdőívek.

A kijárók csoportjában végzettség tekintetében nincs igazán kiemelkedő végzettségi szegmens, talán leginkább a legális munkavállalók között a szakmunkások

részesedése magasabb szembetűnően, miközben a gimnáziumot végzettek alulreprezentáltak az ingázók között. Természetesen a végzettség még nem jelenti azt, hogy a munkavállaló a végzettségének megfelelő állást kapott. (Erre vonatkozóan lásd később, a munkavállalók körében végzett külön felmérés eredményeit.)

A munkavállalók körében végzett kérdőíves felmérés

A lakossági felmérésen túl egy külön kérdőívvel kerestünk meg 2004 novemberében olyan személyeket, 500 főt, akik jelenleg is vállalnak munkát Ausztriában. Ilyen formában nem törekedhettünk arra, hogy a kérdőív reprezentatív legyen, hiszen nem ismerjük az alapsokaság jellemzőit sem. Így állításaink elsősorban válaszadóink csoportjára igazak, azonban a viszonylag nagy elemszám miatt már vonhatunk le általános következtetéseket az ausztriai munkavállalókról, illetve munkavállalásról.

Engedéllyel és engedély nélkül munkát vállalók megoszlása

Az osztrák határ mentén az engedély nélkül munkát vállalók számát nehéz megbecsülni. Korábbi felméréseink, közelítő becsléseink 10 ezer fő fölé tették azok számát, akik (főleg mezőgazdasági idénymunkák idején) naponta átjártak a szomszédba dolgozni. Ebből a létszámból mintegy 60–70%-ra becsültük azokat, akik engedély nélkül végezték a kinti munkájukat.

4. TÁBLÁZAT

A legális és illegális munkavállalók megoszlása megyénként (Distribution of the Illegal and Legal Employees by Counties)

Megye	Az Ausztriába átjáró munkavállalók		
	Száma összesen	Ebből	
		Illegálisan	Legálisan
	fő	%	
Győr-Moson-Sopron	130	40,8	59,2
Vas	273	55,3	44,7
Zala	97	66,0	34,0
<i>Végösszeg</i>	<i>500</i>	<i>53,6</i>	<i>46,4</i>

Forrás: Kérdőívek 2004.

Jelen felmérésben az Ausztriában munkát vállalók csoportját vizsgáltuk, véletlenszerű mintavétellel. A megkérdezett 500 munkavállaló közül 46,4% (225 fő) engedéllyel, míg 53,6% (275 fő) engedély nélkül járt át Ausztriába dolgozni (felhívnanánk a figyelmet, hogy ez az arány nagyon hasonló a reprezentatív lakossági kérdőívünkben tapasztalthoz). Jellemző a megyék közötti eltérés. A legálisan dolgozók aránya Győr-Moson-Sopron megyében a legmagasabb (4. táblázat), talán azért is,

mert az ingázó keretegyezmény alapján ez a megye kapta a legtöbb ingázó helyet. Korábbi becsléseink tehát többé-kevésbé helyesnek bizonyultak, ami a kijáró munkavállalók megoszlását illeti. Nyilván, az engedéllyel nem rendelkezők aránya nagyobb a mezőgazdasági idénymunkák idején (felmérésünk október végén, november elején zajlott, tehát már az idénymunkák végén).

Az engedéllyel és engedély nélkül munkát vállalók csoportja között alapvető különbség található a munkavállalás jellegét illetően. Úgy tűnik, mind a két csoport stabil, nincs jelentős átjárás közöttük:

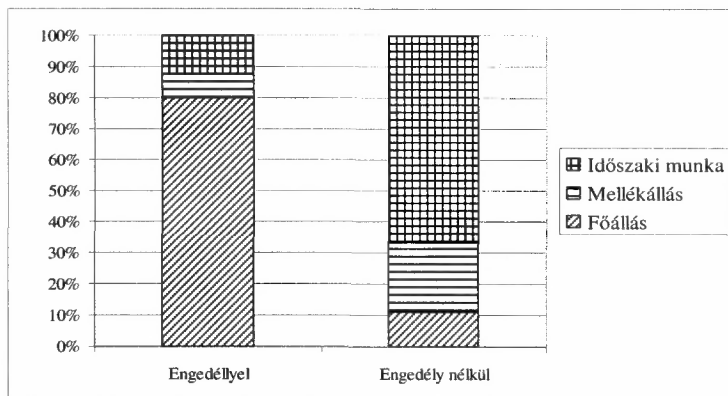
- Az illegális munkavállalók közül csak 10 főnek volt korábban engedélye, közülük 4 főnek 1 évig, 5 főnek 2 évig, míg egy főnek 5 évig. 56 fő jelezte, hogy szeretné megszerezni az engedélyt. 2 fő engedélye folyamatban van, ketten valamiért nem kaphattak. Egy fő a munkáltató ösztönzésére nem váltott engedélyt. Kettő időközben itthon talált munkát, s csak alkalmasszerűen jár ki. Egy fő GYES-re ment, s megszűnt a munkahelye. A többségnek, 209 főnek nem volt korábban sem munkavállalási engedélye, s nem is tervezi beszerezni azt.
- A legálisan dolgozók mintegy 12,4%-a járt korábban illegálisan munkavállalóként Ausztriába, átmeneti jelleggel, zömében adminisztratív okokból. A 225 főből csak 28 fő válaszolta, hogy korábban már engedély nélkül járt ki dolgozni, átlagosan 3,5 évig, de jellemző, hogy a legtöbben 1–2 évig jártak ki előtte.

Tehát más és más a beállítottsága a két csoportnak. Ehhez még hozzá számíthatjuk, hogy az engedéllyel rendelkezők átlagosan 69 hónapja, míg az engedély nélküliek 40 hónapja járnak át a határon dolgozni, természetesen eltérő rendszerességgel.

A legális munkavállalók elsősorban főállásban dolgoznak Ausztriában, míg az alkalmi munkavállalás esetén jellemzőbb az engedély hiánya (1. ábra).

1. ÁBRA

A munkavállalás jellege a legális és illegális munkavállalók körében
(The type of Employment by Legal and Illegal Workers)

Forrás: Kérdőívek 2004.

Az ábrából jól látható, hogy az engedély nélkül munkát vállalók elsősorban másodállást vagy alkalmi munkát vállalnak Ausztriában. Az engedély nélkül főállásban

dolgozók aránya alig haladja meg a 10%-ot, s köztük is általában olyanokkal találkozunk, akik adminisztratív okok miatt nem jutottak átmenetileg engedélyhez. Ezzel szemben az engedéllyel rendelkezők 80%-a főállást vállal Ausztriában.

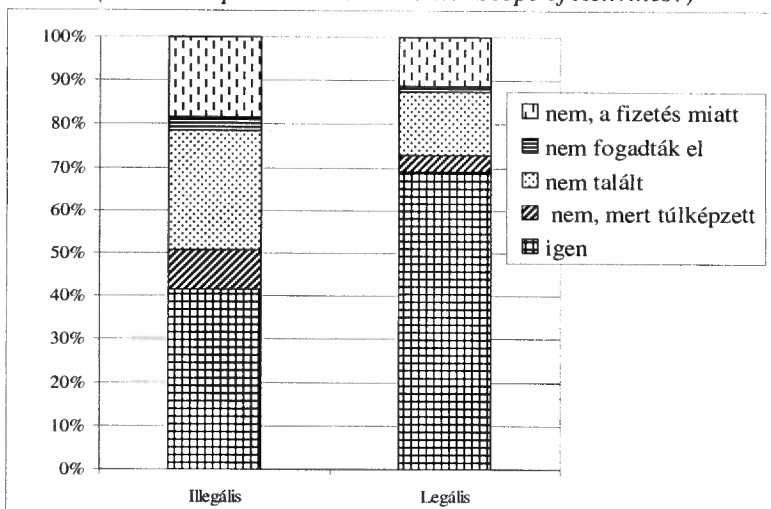
A legális munkavállalás melletti döntést elsősorban az elérhető biztonsággal, a hosszabb távon gondolkodással, vagy pedig a környezet ráhatásával: munkaadó, ellenőrzés stb. magyarázták. Anyagi indok egy helyen szerepelt, aki a TB és egyéb anyagi juttatások miatt választotta az engedély kiváltását.

Az engedély nélkül munkát vállalók az alábbi tevékenységeket nevezték meg, amelyben általában dolgoznak:

- Mezőgazdaság
- Háztartási alkalmazottak
- Faipar
- Illetve más ágazatokban, az alacsonyabban kvalifikált munkakörökben.

Összefüggést találtunk a munkakör kvalifikációs szintje és az engedély megszerzése között. A képzett, megbízható munkavállalót kívánó állások esetében (legyen szakmunka vagy vezetői munka) a munkavállaló és a munkaadó érdeke is a foglalkoztatás legalizálása, hiszen hosszabb távon gondolkodnak, s a törvények is inkább megengedik a külföldi alkalmazását (könnyebben bizonyítható, hogy nincs rá vállalkozó, hazai munkavállaló). Ezzel szemben a kevésbé kvalifikált, alkalmi munka esetében az engedély megszerzése fölösleges teher mindkét fél számára. Ilyen esetekben előfordul, hogy a munkaadó ösztönzi a munkavállalót arra, hogy engedély nélkül dolgozzon, sőt ez akár az alkalmazás feltétele is lehet. Igaz, kevés ilyen esetről számoltak be válaszadóink (8 eset), de látensén, vélhető, hogy ennél nagyobb az arány.

2. ÁBRA
Képesítésének megfelelő munkakörben dolgozik-e?
(Do the Responsives Work in Their Scope of Activities?)

Forrás: Kérdőívek 2004.

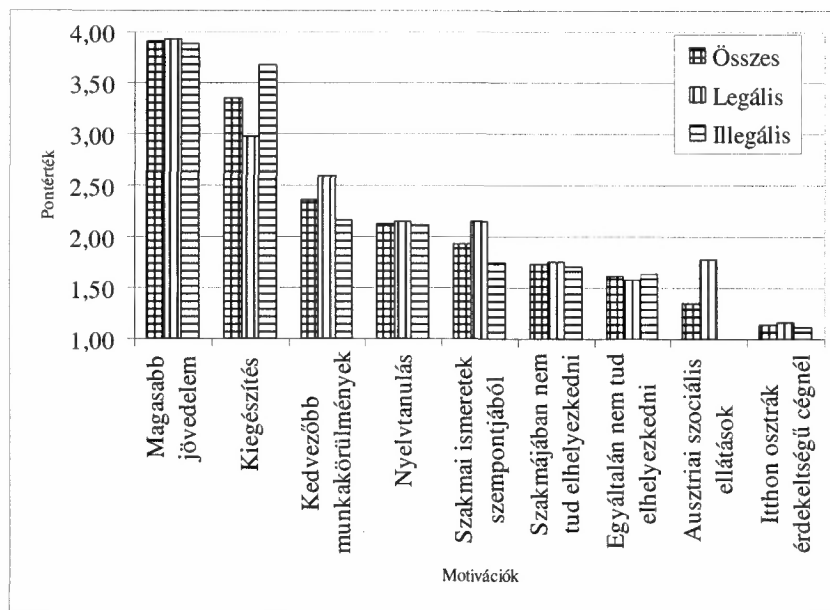
A kvalifikáció és az illegális munkavállalás összefüggésére utal az is, hogy míg az engedély nélkül dolgozók 41%-a helyezkedett el a képzésének megfelelő munkakörben, addig a legális munkavállalók 69%-a (2. ábra). Általában a főállásban kint dolgozók találnak szakmájuknak megfelelő munkahelyet.

Motivációk

A külföldi munkavállalás, még ha az néhány kilométeres távolságban is történik, mindenképpen nagyobb áldozatot kíván a munkavállalótól, mintha otthon helyezkedne el (Vári 2002). A külföldi állampolgár mindenképpen kiszolgáltatottabb, mint a hazai, jobban sakkban tartható. Igaz ez akkor is, ha kicsi a jövedelmi különbség, s különösen így van, ha az otthonihoz képest lényegesen magasabb fizetést ér el a dolgozó. Az – általában, de nem mindig alacsonyabb – munkabér mellett ez az egyik fontos oka a külföldi munkaerő alkalmazásának. Mi motiválja tehát a magyarokat az ausztriai munkavállalásra? Megkértük válaszadóinkat, hogy egy 1-től 4-ig terjedő skálán értékeljék a különböző motivációkat, ahol az 1-es érték jelentése: egyáltalán nem játszott szerepet, a 4-es érték jelentése: nagyon jelentős szerepet játszott. Ábránkban a válaszok átlagait mutatjuk be, külön bontva az engedéllyel rendelkező és engedély nélkül munkát vállalók válaszait (3. ábra).

3. ÁBRA

A munkavállalás motivációi
(The Motivations of Employees)

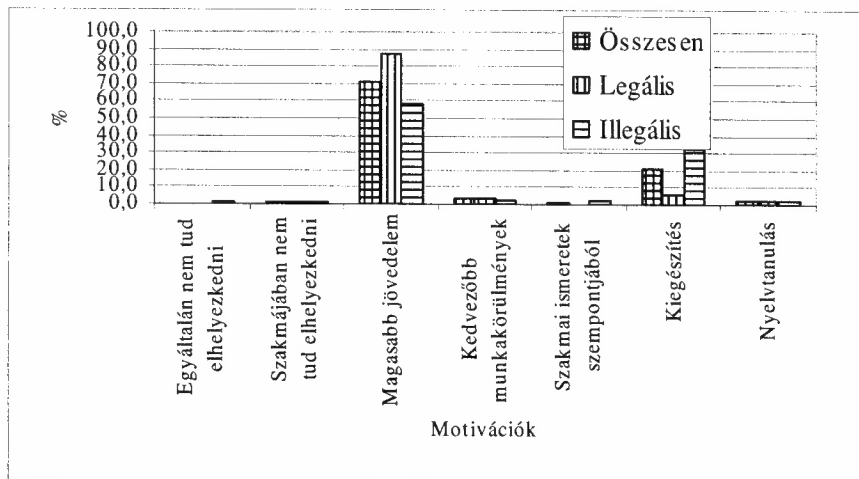

Forrás: Kérdőívek 2004.

Mindkét csoportnál a legfontosabb motiváció a magasabb jövedelem, mint az várható is volt. Megkértük válaszadóinkat, hogy ellenőrzésképpen jelöljék be azt a motivációt, amely valamennyi közül a legfontosabb (4. ábra). Itt már egyértelműen az anyagiak kerültek elsősorú többségbe, mindkét csoport tagjai 90% felett jelölték meg a „magasabb jövedelem” vagy a „kiegészítő jövedelem” kategóriát. Tehát látható, hogy a munkavállalás jellegének megfelelően a jövedelem vagy a kiegészítő jövedelem a legfontosabb motiváló tényező az ausztriai ingázásban. Munkavállalás esetén nyilván ez a legfontosabb szempont mindenhol. Így igazából a többi válasszal kell érdemben foglalkoznunk. A többi válaszból kitűnik, hogy az anyagi motiváció mellett megjelennek más ösztönzők is, elsősorban a legális munkavállalók csoportjában. Ők azok, akik számára jelentőséggel bírtak a hazinál jobb munkakörülmények, a szakmai szempontok, szakmai fejlődés lehetősége (hiszen ők tudnak elsősorban szakmájukban elhelyezkedni), s mindezeknél kisebb mértékben ugyan, de megjelenik az osztrák szociális ellátás igénybevételének lehetősége is (ezt természetesen engedély nélküli munkavállalók nem vehetik igénybe, így ez a motiváció az esetükben nem értékelhető). Minthogy a szociális ellátás igénybevételének értékelése 2 alatt marad, azt mondhatjuk, hogy a szempont nem játszik szerepet az ausztriai munkavállalás során.

Ezzel szemben mindkét csoport esetében – szinte azonos mértékben – megjelenik a nyelvtanulás lehetősége ösztönző erőként. Különösen a fiatalok esetében, akik további karrierjüket is Ausztriában képzelik el.

4. ÁBRA
A munkavállalás legfontosabb motivációi
(The Most Important Motivations of Employees)

Forrás: Kérdőívek 2004.

Érdekes ugyanakkor, hogy a hazai elhelyezkedés nehézsége alig motiválta a két csoport tagjait. Azt mondhatjuk, hogy ez a tényező nem bír jelentőséggel. Két

módon is rákérdeztünk erre, egyrészt a szakmai elhelyezkedés lehetőségére, másrészt az általános munkalehetőségek vonatkozásában. Eredményként tehát azt kaptuk, hogy az Ausztriában munkát vállaló honfitársaink itthon is el tudnának helyezkedni, zömében szakmájukban.

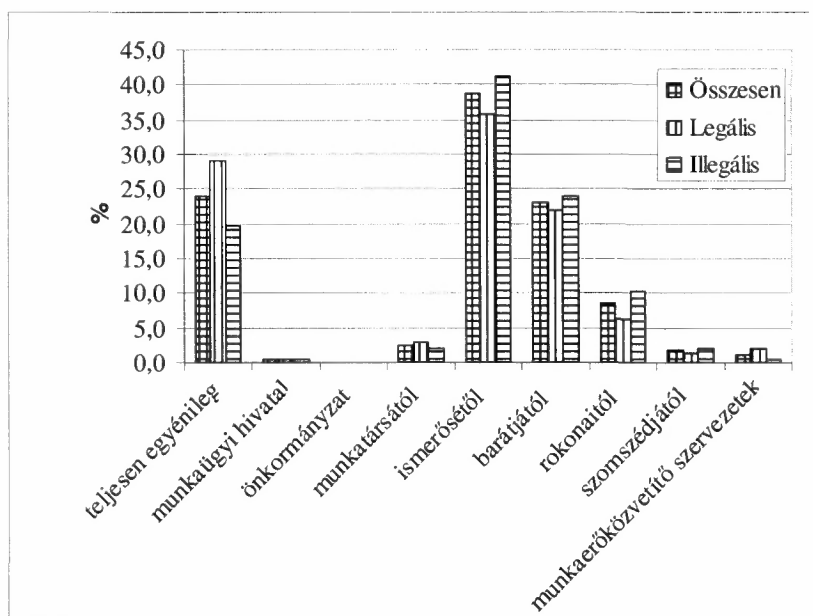
Megállapítható tehát, hogy az ingázók többségére itthon is van munkaerő-piaci kereslet, ők elsősorban a magasabb bérek, másodsorban a munkahelyi körülmények és a karrierlehetőségek miatt helyezkednek el a szomszéd ország munkaadójánál. Így nem csoda, ha egyes szakmákban a magyar oldalon szakemberhiány alakul ki.

Az ausztriai munkahely megtalálása

A határon átnyúló információáramlás az egyik akadálya vagy segítője lehet a munkavállalásnak. Kérdőívünkben megvizsgáltuk, hogy a megkérdezettek jelenlegi munkahelyükre milyen információforrás segítségével akadtak rá. Zárt kérdésszámunkban többféle hivatalos és informális lehetőség közül választhatott a munkavállaló (5. ábra).

5. ÁBRA

*Hogyan találta meg a munkavállaló ausztriai munkahelyét?
(How Did the Employee Find the Work Place in Austria?)*

Forrás: Kérdőívek 2004.

A válaszokból kitűnik, hogy az ausztriai munkalehetőségek megtalálása során az egyéni munkakeresés és a baráti, rokoni ismeretségi kör információi dominálnak.

Az engedéllyel rendelkezők csoportjában is az ismeretség az elsődleges információforrás, de ott jelentős arányt képviselnek azok is, akik egyénileg jutottak el mai

munkaadójukhoz. Ez elsősorban azt jelenti, hogy újsághirdetés vagy egyéb hirdetés útján találta meg a munkahelyet, hasonlóképpen, mint itthon.

Az engedéllyel nem rendelkezők körében ez az út kevésbé járt, ott elsősorban az ismerősökön keresztül megszerzett információ alapján vállaltak munkát.

Szembetűnő ugyanakkor, hogy elenyésző azok száma, akik hivatalos szerveken, munkaügyi hivatalon vagy önkormányzaton keresztül jutottak ausztriai munkahelyhez. Ez nyilvánvalóan következik abból a korábban megismert tényből, hogy Burgenlandban nem a hazai munkanélküliek dolgoznak, hanem olyanok, akik hazai állásukat adták fel, vagy másodállásként ingáznak át a határon. Így ők munkahelyváltásuk során nem kerülnek kapcsolatba a hivatalokkal, vagy csak abban a fázisban, amikor az adminisztratív ügyeiket kell intézni, tehát a munkakeresés fázisában nem.

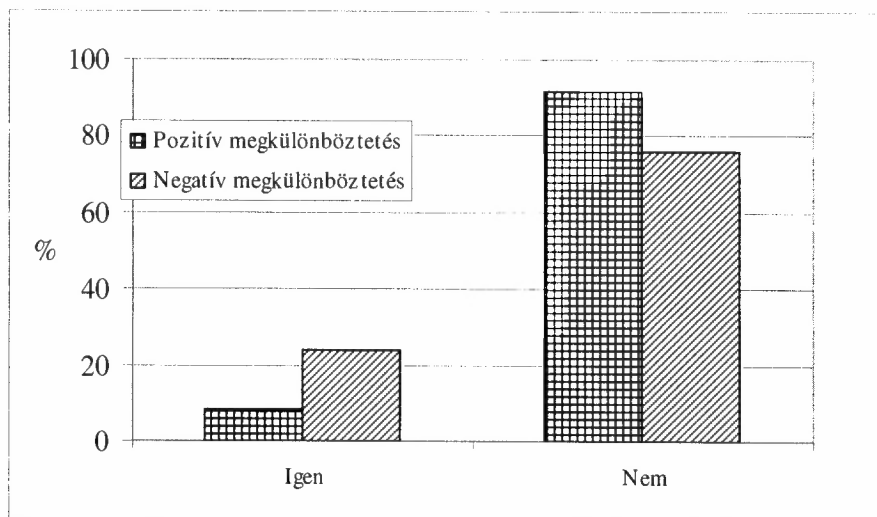
Nehézségek, diszkrimináció

A munkavállalás nehézségeivel kapcsolatban először arról érdeklődtünk, hogy válaszadóink tapasztaltak-e valamilyen pozitív vagy negatív diszkriminációt munkahelyükön (6. ábra).

Lényegében viszonylag kevesen említettek ilyen esetet. Pozitív diszkriminációt a válaszadók 8,4%-a említett, elsősorban arra hivatkozva, hogy „szeretik a magyarokat”, megbecsülik őket, mert szorgalmas, jó munkaerőnek tartják.

6. ÁBRA

A pozitív és negatív diszkrimináció (Positive and Negative Discrimination)

Forrás: Kérdőívek 2004.

Negatív diszkriminációra viszont már a válaszadók közel negyede (24%) panaszkodott, s érdekes módon a legálisan alkalmazottak valamivel nagyobb arányban. A

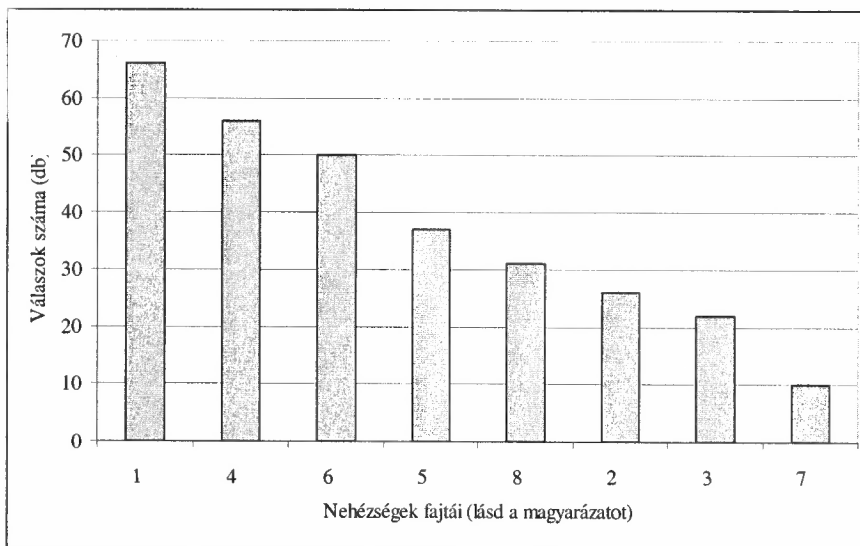
negatív megkülönböztetéssel kapcsolatban két jellemző típust különíthetünk el: „a rosszabb és több munka, kevesebb bérért” válaszok a külföldi munkavállalók általános problémáját tükrözik. Másrészt a leggyakoribb válasz szerint az osztrákok „lenézik a magyarokat”. Ez a sztereotíp válasz már gyakran, más kontextusban is felmerült (Hardi 1999).

A többség azonban arról számolt be, hogy nem tapasztalt sem pozitív, sem negatív megkülönböztetést ausztriai munkája során.

A nehézségek vizsgálatakor azonban előtűnt újra a negatív diszkrimináció, amit ekkor a második legfontosabb problémaként említettek, a 97 főből 56-an (7. ábra). Ez a negatív megkülönböztetés vélhetően a nyelvtudás elégtelenségéből és az eltérő szokásokból keletkezik, hiszen ez a két tényező még nagyon fontos a nehézségek között. A legnagyobb problémát (66 válasz) a nyelvtudás jelenti, az eltérő szokások csak harmadik a sorban. A munkakultúra eltérései ennél már jóval kisebb gondot okoznak a munkavállalóknak. Ugyanakkor a viszonylag kis távolság, s így a jól informáltság miatt lényegesen kevésbé problematikus a jogi keretekbe, a mindennapi életbe való beilleszkedés, s a külföldi munkavállalás nem okoz jelentős családi problémát itthon, hiszen a munkavállalók jelentős része napi ingázó, tehát a család szempontjából nem jelent nagy különbséget, hogy a családtag itthon vagy külföldön vállal-e munkát.

7. ÁBRA

A munkavállalás nehézségei (Difficulties of Employment)

A nehézségek fajtái: 1= nyelvi nehézségek; 2= jogi nehézségek (pl. nincs tisztában az ausztriai jogi környezettel, munkavállalói jog); 3= külföldi munkavállalóként a beilleszkedés nehézsége; 4=negatív diszkrimináció; 5= magyartól eltérő munkakultúra, munkahelyi szokások (pl. fegyelem, lojalitás); 6= általában a magyartól eltérő szokások, gondolkodásmód; 7= családi kapcsolatai sérültek/sérülnek a távolléte miatt; 8= utazási nehézségek (állandó lakhely és a munkahely között).

Forrás: Kérdőívek 2004.

Összegzés

Vizsgálatunk két kérdőív eredményének előzetes, s korántsem teljes kiértékelése. Az osztrák–magyar határ mentén élők ausztriai munkavállalási szokásainak általános jellemzőire kívántunk rávilágítani. További elemzésekkel, összehasonlításokkal mélyebben megismerhetjük ezt a világot, de előljáróban az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

- Az ingázás a Nyugat-dunántúli régió lakosai közül elsősorban a határ közvetlen közelségében élőket érinti, akik már a rendszerváltás utáni időszakban ki tudták használni ezt a lehetőséget.
- Az egész régióból mintegy 60–70 ezer főre tehetjük azok számát, akik valaha már dolgoztak Ausztriában. Tapasztalható, hogy jelenleg a szűkebb sáv népességéből kerülnek ki az ingázók, számuk 7–8 ezer fő közé tehető. Nyilván idénymunkák idején ez a szám lényegesen nagyobb is lehet, s ilyenkor a mérleg jobban elbillen az illegális szféra javára.
- Több forrásból is megerősíthetjük, hogy az illegális munkavállalók száma valamivel meghaladja az engedéllyel rendelkezőkét, de semmi esetre sem igazolhatóak bizonyos korábbi osztrák vélemények arról, hogy akár az EU-csatlakozás előtt, akár az után a jelenség robbanásszerűen változott volna.
- Az engedéllyel és engedély nélkül dolgozók csoportja stabil, kicsi az átjárás közöttük, engedély nélkül inkább csak az alkalmi fizetés-kiegészítést keresők lépik át a határt, s ebben a körben jellemző az alacsonyabban kvalifikált munkaerő alkalmazása.
- Egyértelmű az anyagi motiváció, elsősorban a magasabb bérért ingáznak a munkavállalók Ausztriába. Az ingázók csoportja nagy valószínűséggel itthon is el tudna helyezkedni, hiszen sok divatos ingázó szakmában hiány is mutatkozik.
- Kvalifikált munkaerő esetén mind a munkavállaló, mind a munkaadó a legalitásra törekszik, hosszú távon, kiszámítható módon kívánja foglalkoztatni alkalmazottját.
- A munkavállalás nehézségeit elsősorban a nyelvtudás hiánya vagy rossz minősége, s a kulturális ellentétek jelentik. Ezek leküzdése csak képzéssel, tanulással, megismeréssel lehetséges.

Valószínűsíthető, hogy szabad munkaerő-áramlás bevezetésével a munkavállalás módja egyre inkább a legális szférába fog átcúszni. Az illegális foglalkoztatás mindig is megmarad, de nem elsősorban a külföldiek vonatkozásában, hanem a gazdaság általános jelenségeként. A hazai bérek és munkakörülmények javulásával várható, hogy a határtérségből ingázók száma növekedni fog ugyan, de nem látványos mértékben. A jelenleg támasztott nehézségek miatt nem gondolnánk, hogy lényegesen megnőne a kijárók száma, sőt azt tapasztaljuk a kapott válaszokból, hogy az ingázás egyre inkább a határ közelében élők életének részévé válik.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a munkavállalás lehetősége az, ami leginkább hat az integrált határrégió kialakulására a térségben. Egy közepes városnyi ember szerzett már ennek révén tapasztalatot a határ másik oldalán élőkről, s arról a világról, s kialakult már az a kör, amely engedéllyel vagy engedély nélkül, de „hazajár” Ausztriába dolgozni. A határ munkaügyi elválasztó szerepének csökkenésével azt várhatjuk, hogy ez a szféra egyre inkább egységes lesz, s kialakul az az átmeneti zóna a határ mentén, amely a Kárpát-medencének ezt a táját mindig is jellemezte.

Irodalom

- Csapó T. (1999) Határ menti együttműködések a munkaerőpiac területén, különös tekintettel Vas és Zala megyére. – Nárái M.–Rechnitzer J. (szerk.) *Elválaszt és összeköt – a határ. Társadalmi-gazdasági változások az osztrák-magyar határ menti térségben.* MTA RKK, Pécs–Győr. 269–295. o.
- Csizmadia Z. (2005) Határ menti társadalmi kapcsolatok a Nyugat-dunántúli régióban. – *Tér és Társadalom.* 2. 47–63. o.
- Hardi T. (1999) A határ és az ember – Az osztrák-magyar határ mentén élők képe a határról és a „másik oldalról”. – Nárái M. – Rechnitzer J. (szerk.) *Elválaszt és összeköt – a határ.* MTA RKK, Győr–Pécs. 159–189. o.
- Hardi T. (2004) Az államhatáron átnyúló régiók formálódása. – *Magyar Tudomány.* 9. 991–1001. o.
- Nárái M. (1999) A határ mente mint életter. – Nárái M.–Rechnitzer J. (szerk.) *Elválaszt és összeköt – a határ.* Győr–Pécs, MTA RKK. 129–158. o.
- Nyugat-Magyarország és Kelet-Ausztria közös munkaerőpiac-politikai stratégiája.* (1998) Reginnov Tanácsadó Kft., Vasvár.
- Rechnitzer J. (1999) Az osztrák–magyar határ menti együttműködés a kilencvenes években. – Nárái M.–Rechnitzer J. (szerk.) *Elválaszt és összeköt – a határ.* MTA RKK, Győr–Pécs. 73–127. o.
- Rechnitzer J. (2005) Az osztrák–magyar határ menti együttműködés múltja, jelene. – *Tér és Társadalom.* 2. 7–29. o.
- Sallai J. (2003) Az osztrák–magyar határ kijelölése utáni problémák rendezése. – *Tér és Társadalom.* 4. 157–171. o.
- Vári A. (2002) A határon átnyúló munkavállalás jelentősége és problémái az Esztergom–párkányi régió példáján. – Kovács N.–Szarka L. (szerk.) *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből.* Az MTA Kisebbségkutató Intézetének Évkönyvei 1. Akadémiai Kiadó, Budapest. 219–240. o.

TRANSBORDER COMMUTING, EMPLOYMENT ON THE AUSTRIAN–HUNGARIAN BORDER REGION

TAMÁS HARDI

To enter employment for a much better payment is a great opportunity for people living next to the Austrian – Hungarian border. For this they do not even have to move, but they can commute every day. Besides, period employment can be a good extra payment for the ones who work in Hungary. This study shows by interviews the development of transborder work – cooperations set up after the Hungarian system – change. The study shows the groups of legal and illegal employees, appraises the number, describes the characteristics, motivation and difficulties of Hungarians working in Austria by the help of public-, and special employee questionnaires.